

УДК 327::911.3]:323.1(497.6)”19/20”

Богдана Кољевић Грифит

Институт за политичке студије, Београд

САВРЕМЕНИ ТОТАЛИТАРНИ ДИСКУРС И АНТИ-ИСТОРИЈА КАО ПРЕТПОСТАВКЕ „ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА БОСАНСКЕ НАЦИЈЕ“

Сажетак

Савремени тоталитарни дискурс - као *пост-либерални и нео-либерални* - реализован је, истовремено, као *дискурс краја историје* тј. *пост-историје* и затим као дискурс *историјског ревизионизма тј. анти-историје*. Заједнички именитељ ова два различита аспекта управо је њихов *тоталитарни* карактер који се у теоријском, политичком и друштвеном смислу појављује као *структурална афирмација не-слободе*. Штавише, ове базичне претпоставке паралелно су и *sine qua non* неоколонијализма у безмало дословном смислу. У другом делу чланка, рефлектује се како се покушај стварања „босанске нације“ – испоставља као парадигматичан пример поновног писања историје у геополитичке сврхе те како је, у исти мах, овај процес у иманентној вези са прихватањем концепције неједнакости и туторства.

Кључне речи: савремени тоталитарни дискурс, пост-историја, анти-историја, слобода, „босанска нација“

БИОПОЛИТИЧКИ НЕОТОТАЛИТАРИЗАМ 21. ВЕКА

Након Фукујамине двадесетовековне објаве *краја историје* (Fukuyama 1992) која је у теоријском, друштвеном и политичком смислу била конципирана као коначна доминација *неолиберализма ad infinitum* прве деценије 21. века донеле су промене које су поставиле основ за *савремени тоталитарни дискурс*. Или, још прецизније, док је друга половина прошлог века обележена крипто-кантовским „вечним миром“ тј. финализацијом света у неолибералном и пост-модерном обрасцу – што је на практичном плану кореспондирало са апсолутном хегемонијом САД и у спољнополитичком смислу се рефлектовало као униполаризам – 21. век управо као време *промене епоха*¹ обележен је специфичним политичко-филозофским трансформацијама. Јер, наиме, док је двадесетовековни западни модел махом био установљен на превласти *материјалистичке парадигме* – на чему је изграђена сва привлачност САД и ЕУ које су представљене као *toros*-и „*бољег живота*“ – измене на плану *Realpolitik* донеле су другачије обрасце. Чак и идеологија *ширења демократије и људских права* која се најчешће манифестовала управо кроз бруталну силу са савременим феноменима попут *мигрантске кризе* или епидемије COVID и одговора на њу задобила је сасвим различите облике.

Другим речима, паралелно са суштинским преокретима на геополитичком плану које су, најпре, узроковане свеопштим јачањем сила попут Русије и Кине, Запад је испоставио нове мисаоне и политичке топониме тј. основе *биополитичког неототалитаризма 21. века*. Прва смерница која упућује на фундаменталне поставке овог дискурса је, пак, чињеница како – поред већ познатог неолиберализма – сада итекако може бити речи дословно о *пост-либерализму*.² Тек наоко парадоксално,

1 «Светска политика више се не врти око превласти Запада: ситуација у Украјини и Сирији означила је почетак нове епохе и манифестовала се као почетак краја ере доминације Запада. У новонасталој ситуацији - како с правом примећује Кисинџер – Америка мора да одлучи какву ће улогу играти у 21. веку „Кољевић Грифит, Богдана.2021. *Промена епоха и Запад на раскришћу*. Београд: Catena Mundi-ИПС.

2 У том светлу, фукуовско одређење *биополитике као неолиберализма* овде се не потиरे већ пре допуњује тј. *пост-либерализам* се појављује као финални стадијум развоја биополитике

слабљење Запада, баш као и његово вишеструко *раслојавање*, изнело је на светло дана сасвим особену димензију *демаскираног тоталитаризма* у којој се напуштају и најбазичније либералне поставке. *Ergo*, савремене тенденције у релевантној мери иду управо ка непосредном укидању чак и основних људских права и грађанских права тј. према *биополитичкој мрежи контроле и управљања и над сопственим грађанима*.

У овом сложеном процесу *и политика и рат се воде другим средствима* јер је, наиме, поред осталог напуштена и прокламована идеја о врхунској добробити *глобализације* док су се, у исти мах, транснационалне елите глобализма махом оријентисале на серију информационих и биополитичких модела. Паралелно, направљена је транзиција од централног места које је некада *заузимала фигура потрошача* у западном конзумеристичком друштву касног капитализма (Bauman 1994, Jameson 1998, Marcuse 1991, Vaudrillard 1998) према *фигури офанзивног агитатора* савременог неототалитаризма. Јер, у средишту идеолошке матрице више није стварање атомизираних појединаца и најшире униформности у потрошачком рају „краја историје“ већ *афективне масе* и њене *опште мобилизације* у квази-нормативном, друштвеном и политичком смислу. Зато примарни курс деловања више није *поравњавање* тј. нивелација на крипто-метафизичкој и практичној равни – као процес у којем је све бивало *друго од истог* и који је обележио другу половину 20. века – већ *расцеп и супериорност у подели*.³

Парадигматичан пример у овом смислу свакако је *драматична друштвена подела у САД* – дакле, унутар *срца империје* – коју су пост-либералне елите још радикализовале безмало до тачке пуцања и слома система (Hanson, 2021, Abrasom 2021, Horowitz 2021). Или, још прецизније, империја је у 21. веку на два колосека започела подухват *лансирања*

у 21. веку. Опширније о савременим феноменима биополитике у: Koljevic, Bogdana. 2015. *Twenty-First Century Biopolitics*. Frankfurt Am Main: Peter Lang International Publishing.

3 Овакво кретање појављује се као непосредна инверзија Левинасове теорије која је била усмерена на *признавање другости Другог* али и његово препознавање управо са позиција *једнакости*. Опширније у: Levinas, Emmanuel. 1998. *Collected Philosophical Papers*. Pittsburgh: Duquesne University Press.

рата против сопственог становништва практично на свим нивоима и без изузетка. Са једне стране, пак, овај корак појављује се као резултат нужности с обзиром на јачање незападних центара али и с обзиром на раст самосвести на самом Западу тј. пре свега у његовом хришћанском делу - и о његовој сопственој идентитетској пропасти - док је, са друге стране, својеврсни природни израз и кулминација аутошовинизма и самодеструкције. У том светлу, започињући *биополитичке ратове ка унутра* Запад се усредредио на реактуализацију шмитовске поделу „ми-они“ пројектујући изнова *антагонизам и конфликт* у средиште политичког.⁴ И док се у Америци ово најпре манифестовало као обновљено расно питање *неототалитаризам прогресивизма* у Европи осмишљен је, слично, кроз инверзију појма „мигрант“ са појмом „избеглица“ и усмерен је дословно на измену структуре становништва у европским земљама (иако је у САД, додуше, структура већ релевантно измењена). У оба случаја, основна подела је између *народа* и политичке, друштвене, економске и финансијске *управљачке елите* због чега се све бројнији протести у западним земљама појављују као један свеопшти бунт против *status quo*-а у којем се преплићу и социјални и политички и друштвени аспект. У том светлу, и „криза ЕУ појављује се као структурална криза политичког субјективитета и демократије“ тј. „криза ЕУ је системска и тиче се појма политичког – посебно у контексту Европе 21. века“.⁵

Стога, без дилеме, конститутивни заједнички именоватељ за различите протесте у највећем броју случајева је супротстављање неототалитаризму чија је биополитичка димензија у 21. веку у потпуности дошла до изражаја јер се, наиме, у најбитнијем одређењу испоставио као *структурална афирмација не-слободе*. На политичко-онтолошком плану сада је, наиме, некадашња *дисперзивност моћи* замењена и сабијена у *радикалност контроле*

4 На тај начин је нпр. вишедеценијски покушај Муф да се *агонизам* замени *антагонизмом* у политичкој теорији и пракси дефинитивно постао ствар прошлости. Опширније видети: Кољевић, Богдана. 2018. „Политика радикалне демократије Шантал Муф“. *Српска политичка мисао*, 60 (2): 9-25.

5 Све ово за последицу има сасвим нове релације између *polis*-а и *demos*-а. Опширније у: Koljević Griffith, Bogdana. 2019. “Twenty-First Century Europe At The Crossroads: Polis, Demos, Subjectivity”. У *Demos vs. Polis*. 8-18. Bratislava: BISLA.

што је, у много чему, обрнут процес од двадесетовековне промоције *свеопште мобилности*. Једна од неочекиваних последица овог процеса је да у савременом тренутку баш незападна друштва све више израњају и као, поред осталог, носиоци очувања принципа слободe појединца и слободe грађана тј. као носиоци индивидуалних и колективних слобода као и принципа универзалности – наместо провизорне и селективне „изузетности“.

Неопходно је имати у виду како се назначени нови облик западног дискурса и пракси испоставио као реакција на *рађање мултиполарног света* јер се не жели прихватити *позиција једнакости*. А сама чињеница да су силе попут Русије и Кине показале реалну моћ означила је *fait accompli* тј. живо сведочанство како се *крај историје никада није ни десио*, како је тријумф хегемоније једне силе био *привремен* – и из историјске перспективе *кратак* (Mearsheimer, 2018, Haass 2017, Kagan 2018, Кољевић Грифит 2021) . Ово су основни разлози због којих је, из перспективе глобалних прогресивиста, било нужно да се конструише нова крипто-теорија која би одговарала новим политичким праксама. *Јер историја се поново отворила*.

ОД ПОСТ-ИСТОРИЈЕ КА АНТИ-ИСТОРИЈИ

Уколико је, дакле, *процес глобализације* – у смислу у којем је артикулисан као пожељни наратив Запада – одговарао *пост-историји* као становишту испуњеног *telos*-а и завршеног облика човечанства и цивилизације суочавање са реалном променом односа снага означило је, обратно, транспарентну идеолошку *афирмацију глобализма* и још релевантније, *рођење и превласт дискурса анти-историје*. *Ergo*, транзиција од пост-историје ка анти-историји испоставила се као *посебна системска нужност* и као трансформација од изузетног значаја с обзиром да заузима *средњи део савременог тоталитарног обрасца и политика* тј. постала је њихов *sine qua non*. Јер, наместо апстрактне слободe апстрактног грађанина наступило је време за преокрет парадигме: субјекти се морају *именовати* и *описати*, неопходна је *прича* и *инверзија истине* јер се некадашњи постмодернистички релативизам мора заменити *новим крипто-нормативизмом*.

Другим речима, прелазак са пост-историје на анти-историју у исти мах је и битан показатељ пропасти постмодерне теорије и праксе чији је рок трајања истекао тј. пошто се етички императив поново појављује као захтев духа времена нормативни приступ је практично немогуће избећи. А обзиром да је политички и етички образац не-западних држава, истинске *другости* у основним референцама *историјски утемељен* – и то кроз највише вредности *борбе за слободу* – неототалитарне прогресивистичке елите, *гурнуте* назад у историју, практично су морале да заузму становиште *анти-историје*. Јер, како другачије афирмисати *савремено ропство* ако не управо кроз проглашење *слободе не-слободом и обратно* – и то у *историјском кључу* тако да замена теза буде потпуна и без остатка? Или, бодријаровски речено, *савришен злочин је злочин без сведока* а такав је могућ једино уколико је обмана *тотална* а то се постиже само уколико нема *приче* која ремети зацртани идеолошки конструкт радикалног „добра“ и „зла“ (Bernstein 2006).

Без дилеме, и пост-историја 20. века је итекако већ и филозофски и практично садржавала бескрајно много елемената *неоколонијализма* али *анти-историја 21. века* чини његов *свих* на начин крипто-онтолошке оправданости. Или, још прецизније, када нпр. Каган пише о „*повратку историје и крају снова*“ (Kagan, 2009) апострофира се како су западне наде да ће се створити „нови мирни међународни поредак после Хладног рата“ распршене „*обесхрабрујућом реалношћу*“. Јер, истиче се како се велике силе поново такмиче за „*утицај и част*“, те како „*државе-нације остају јаче него икад*“ као и „*експлозивне силе национализма*“. *Ergo*, обзиром да је пројекат пост-историје – који је требало да обезбеди униполаризам и хегемонију САД *sub specie aeternitatis* доживео светски дебакл уз пропаст постмодерног као *пост-националног и пост-сувернистичког обрасца* – дискурс *анти-историје* заузео је кључно место у новој теорији и пракси *неоколонијализма*. У исти мах, пак дискурс левице доживео је особиту промену и обрт јер је, наиме, са једне стране у великој мери уништен и расточен у вишедесенијској промоцији самопротивречног „*левог либерализма*“ у САД и ЕУ док је, паралелно, задобила нови живот кроз артикулисање матрица у Кини и Русији а које

устају управо у одбрану вредности *правде, слободе и једнакости* демонстрирајући и њихову корелацију са *суверенитетом и националним достојанством*. Тако је, наиме нпр. Бадјуов опис „*поновног рођења историје*“ (Badiou, 2012) задобио нешто другачији облик, иако је „*време побуна и устанака*“ посебно у ЕУ свакако наступило иако на различит начин.

Неоколонијализам реализован кроз анти-историју значи, пре свега, напуштање неоколонијализма као теорије и праксе економског империјализма тј. означава кретање од империјализма материјалистичке парадигме 20. века према *цивилизацијском и културном империјализму*. У том светлу, основно питање, заправо постаје *ко је носилац цивилизације и њених вредности и ко има историјско право на појам субјективитета*. Стога некадашња конструисана опозиција између „*тоталитаризма*“ и „*демократије*“ (Aron, 1969) у прогресивистичком дискурсу савремености задобија сасвим нову димензију реферирања на политичку и друштвену супериорност Запада јер се, наиме, она сада у потпуности артикулише као *цивилизацијска хијерархија*. Другим речима, више није реч о пукој разлици у којој тзв. слабије развијени народи и државе треба да достигну ниво богатијих јер је њихово материјално благостање у исти мах и означитељ њихове политике и етике (*време пост-историје*) већ о безмало апсолутној инверзији хегеловске дијалектике роба и господара и једнако, о успостављању наратива о „*добром господару*“. Штавише, фигура „*доброг господара*“ – који се паралелно појављује и као „*добри тотор*“ – израња из већ претходно претпостављене криптотеологије манихејског наратива тј. радикализације између „*апсолутног добра*“ и „*апсолутног зла*“. При свему овоме, увек већ се такорећи подразумева идентификација „*добра*“ и „*Запада*“ – посебно САД - и обратно не-западног света и зла које се у артикулацији анти-историје појављује скоро као „*зло по себи*“ – а посебно ако долази из Русије.

Један од најупечатљивијих примера, у овом светлу, свакако је нпр. дело „*експерта за Централну и Источну Европу*“ Снајдера чији је крајњи циљ брисање историјске разлике између стаљинизма и нацизма како би се, у крајњој консеквенци могле изједначити СССР и фашистичка Немачка као „*тоталитарни*

режими“ који су чинили једнако страшне злочине (Snyder 2010, Кољевић Грифит 2019). Овај пример је крајње илустративан јер живо демонстрира како, рецимо, велика разлика у броју жртава фашизма и стаљинизма за савремену анти-историју не само да није релевантна већ се истина најнепосредније изокреће због чега је нпр. *The Economist a propos* Снајдера записао како је реч о „*ревизионистичкој историји у најбољем смислу*“.⁶

Штавише, идеолошка функција историјског ревизионизма у неоколонијализму 21. века појављује се као централна тј. као *крипто-метафизички основ нормативне супериорности САД*. На тај начин, не само да се легитимише *политика потчињавања* већ се она, *eo ipso*, установљава и као *просветитељска* и као пут изласка *из историјске свести апсолутног зла*. Јер, једино на основу поставке бинарних опозиција и стигматизације Великог Другог (Русија) постало је могуће радикализовати политичке и друштвене поделе у савремености тј. на темељу овако постављеног обрасца сви народи требало би да прихвате *потчињеност „добром господару“ и анти-историју која реално означава напуштање целокупног система вредности*.

БИХ КАО НЕМОГУЋА KOINONIA POLITIKE

Усвајање дискурса анти-историје и његова имплементација у политичкој пракси пре свега од стране САД - а затим и већег дела ЕУ – означило је време историјског ревизионизма у неоколонијалистичке сврхе. И док је *a propos* већег дела Источне Европе централно место опет заузела *апсолутизација зла* Русије и „рестаурација сећања“ на тешку прошлост појединачних држава на простору Балкана ситуација је ипак била сувише сложена за такав подухват. У том светлу, улога Русије тј. улога деструктивног другог, злог непријатеља који се по сваку цену мора *де-хуманизовати* припала је *српском народу у целини*, Али, опет, у оквиру балканског наратива, „случај БиХ“ појавио се као специфичан и посебно релевантан за САД и западни

6 Треба имати у виду како је Еванс правилно приметно следеће: „Снајдер једноставно изједначава нацистички геноцид са злочинима који су за време Стаљина почињени у СССР-у... Нема ничег лошег у упоређивању. Изједначавање је оно што је изузетно проблематично.“ Evans, R. (2018). Who Remembers The Poles?, London Review of Books, 32 (21), 21-22.

дискурс као релевантан означитељ њиховог самопрокламованог „места победе“ из 20. века које је неопходно бранити у 21. веку када је растакање империје већ увелико започето.

Покушај стварања „босанске нације“ осмишљен је кроз њену еквиваленцију са „грађанским друштвом“: појам *civilis*-а тако је резервисан искључиво за оне који се осећају као „грађани БиХ“ што су у далеко највећем броју управо Бошњаци. *Ergo*, концепција стварања не напросто *melting pot*-а – који, упркос идеји помешаности ипак донекле подразумева и коегзистенцију различитости – већ, још далеко радикалније, дословно *историјски непостојеће* „босанске нације“ имала је за сврху *апсолутну фаворизацију Бошњака*. Тако је успостављена разлика између „грађана БиХ“ и „не-грађана“ јер је претходно усвојена претпоставка како сви који се изјашњавају тако не одговарају појму *civilis*-а уопште тј. стога се не могу ни појавити као део *ius civile* јер нису саставни део правила која управљају животом заједнице.

На тај начин, практично цела Република Српска тј. српски народ у БиХ стављена је *са друге стране права* баш као и политичког живота, а овај конструкт додатно је оснажен изградњом мита о Сребреници као места „*апсолутног зла*“. Биополитички неототалитаризам 21. века тј. успостављање биополитичке мреже контроле у овом случају имало је за циљ не само *овладавање простором*, релевантним *topos*-ом на Балкану, већ је увелико кореспондирало и са прогресивистичким супротстављањем хришћанству у целини што је ретроактивно потврдило вишеструко нарушавање права и Срба и Хрвата у БиХ. Штавише, у савременом контексту посебно је дошло до изражаја како се *историја и геополитика преплићу на простору БиХ* јер, наиме, након што је, прво, Русија блокирала усвајање британске резолуције о Сребреници у СБ УН сада је, захваљујући делатности Русије и Кине на светској сцени, наступило и *време краја високог представника у БиХ*. Свакако, без дилеме је како се БиХ појављује као важно место геополитичке борбе 21. века за велике силе управо као место западне „победе“ из 20. века али и у историјској перспективи у којој доследно увек израња *анти-српско становиште Запада*.

Ипак, треба имати у виду како неоколонијализам у БиХ не би био ни могућ ни спроводив да га Бошњаци већ претходно нису свесрдно афирмисали западну доминацију као пожељну нормалност – чак у тој мери да треба прихватити потпуну потчињеност Великом Тудору који је оличен у фигури високог представника у БиХ. У том светлу, направљена је заправо потпуна инверзија појмова и стварности: поковавање туторству и доминацији представљено је као ослобођење, диктат као просвећеност, протекторат као аутентична политичка заједница и окупација као излазак из стања незрелости у светлу будућност.

Штавише, у наметнутој конструкцији тј. политичком провизоријуму који се појављује као експериментални модел западне хегемоније управо појам *civilis*-а доживео је парадигматичну трансформацију. Јер кроз њега се, наиме, уочава како се измишљање непостојећег „босанског идентитета“ односно покушај наметања бошњачког идентитета Србима и Хрватима у БиХ артикулише као *sine qua non цивилног друштва per se* јер је свака друга опција већ унапред оквалификована као *варваризам*. *Ergo*, у политичкој логици у којој *други морају бити као ми иначе се налазе у предполитичком стању и не заслужују третман грађана* не само да је успостављена безмало апсолутна *нормативна хијерархија* – бескрајна вредносна супериорност имагинарних Босанаца – већ је зацртан историјско-политички пројекат *нестанка два народа*.⁷ Или, још прецизније, сам пројекат претапања Срба и Хрвата у један нови идентитет у 21. веку већ је крипто-историјски пројекат живог ревизионизма баш као у време Бењамина Калаја. Стога се анти-историјски ангажман савременог Запада појављује више у лику *вечног враћања истог* него као било какав *новит* и тако сведочи о његовим вековним колонијалистичким аспирацијама. Следеће, треба имати у виду како се прекрајање историје Босне – а посебно њеног етничког порекла тј. српског народа који је настањивао ове просторе од раног средњег века – испоставља као основа савремене геополитике али и креирања *пост-политичког стања*. Јер, појам политичког

---

7 У том светлу, овај целокупан политички пројекат осмишљен је и као узорити пример Куперове идеје о *распаду нација*. Cooper, Robert. 2004. *The Breaking of Nations*. Boston: Atlantic Monthly Press.

у двострукој референци на *политичку заједницу тј. грађанско друштво*, са једне стране, као и на *политички субјективитет и суверенитет* са друге, управо је на најозбиљнији начин доведен у питање у БиХ. То значи како је аристотеловска *koionia politike* дословно немогућа у ситуацији у којој се уништавају претпоставке да се народ појави као тај који одлучује о својој судбини због чега, у исти мах, БиХ није ни замишљена да буде *аутентична демократија* баш као што није ни *република*.

Јер, наиме, одређење *Босна и Херцеговина* управо је *географског карактера* тј. БиХ није *република* једнако као што су *Бошњани* заправо један од *регионалних идентитета* – попут нпр. захумског или дукљанског – иза којег стоји српски етнички идентитет. Штавише, ни најмање није необично да се у оквирима *креирања пост-политичког стања* афирмишу управо *регионални идентитети и географске одреднице* јер су они сасвим парадигматични за *пост-субјективитет*. *Географија* уместо *историје*, *хоризонталност* уместо *вертикалности*, *регионалност* наместо *националности*, тако чини адекватан основ за *де-суверенизацију* и *де-демократизацију* тј. за *туторски модел управљаиштва*. У том светлу, може се рећи како је западни пројекат прављења БиХ – и то као неоколонијални подухват који је истовремено базиран на изврнутој хегеловској дијалектици *роба* и *господара* као и на манихејском расцепу између „*апсолутног добра*“ и „*апсолутног зла*“ – *par excellence* пројекат *де-модернизације средишта Балкана*. Паралелно, у креирању бесконачних расцепа – и потенцирању етичке и политичке супериорности у подели – као савршен и конститутиван елемент показала се *анти-историја* без које доминација и контрола не би могле бити ни реторички убедљиве ни потпуне.

С обзиром да биополитички неототалитаризам 21. века, *ergo* - због слабљења реалне геополитичке доминације Запада тј. немогућности даље примене политике силе у лику „*хуманитарног интервенционизма*“ – све више тежи да се успостави као *моћ наратива кроз анти-историју* повратак демократији, историји, субјективитету, суверенитету, појављује се као основ политике *Балкан балканским народима* која једина одговара *појму политичког*.

Bogdana Koljević Griffith

**CONTEMPORARY TOTALITARIAN
DISCOURSE AND ANTI-HISTORY AS
PRESSUPOSITIONS OF „CIVIL SOCIETY
OF THE BOSNIAN NATION“**

Summary

Contemporary totalitarian discourse – as post-liberal and neo-liberal – is simultaneously realized as the discourse of the end of history i.e., of post-history and then as discourse of historical revisionism i.e., anti-history. The common signifier for these two different aspects is precisely their totalitarian character which – in theoretical, political, and social sense – appears as structural affirmation of non-freedom. Moreover, these basic presuppositions are at the same time a *sine qua non* of neocolonialism in a practically literal sense. In the second part of the article, the author reflects how the attempt to create a “Bosnian nation” appears as a paradigmatic example of rewriting of history with a geopolitical agenda and how, parallel to this, the process is in immanent relation to acceptance of the conception of inequality and tutoring.

Keywords: contemporary totalitarian discourse, post-history, anti-history, freedom, “Bosnian nation”.
